

# Eutropije

## KRATAK PRIKAZ POVIJESTI OD OSNUTKA GRADA

### knjiga I.

**Prevela: Tara Pavlović**

*Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*

Brevijarij (lat. *breviarium*, -ii n.) kao što pokazuje sama osnova riječi označuje kratak pregled ili sažetak. U starom vijeku pojam brevijarij koristio se za raznovrsne pisane oblike kojima je glavno obilježje bila sažetost i preglednost. U rimskoj književnosti brevijarij je naziv za kratki pregled rimske povijesti koji opisuje događaje od osnutka grada Rima pa sve do autorova doba. U 4. st. n. e. brevijarij je postao vrlo popularan zbog potrebe za nezahtjevnim povijesnim priručnicima.

O podrijetlu i životu Eutropija (*Eutropius*) poznato je vrlo malo. Iz uvoda u djelo saznajemo da je Eutropije bio *magister memoriae* – tajnik cara, a to je bila važna pozicija na dvoru. Sam Eutropije piše kako je sudjelovao u ratu rimskog cara Julijana Apostate (361–363) protiv Sasanidskog Carstva. Eutropije je odbio invaziju Huna 398. godine na Malu Aziju i 399. godine imenovan je za konzula. Ubrzo nakon toga vojskovođa Gainas protjerao je Eutropija na Cipar gdje je historiografu odrubljena glava.

U ovom broju časopisa *Latina et Graeca* donosimo prijevod prve knjige brevijarija (kratkog prikaza povijesti) antičkog autora Eutropija, čije puno ime ne znamo. Na zahtjev cara Valenta (364–378), Eutropije je sastavio u deset knjiga pregled rimske povijesti (*Breviarium ad Urbe condita*) od Romula pa sve do dolaska Valenta na vlast. Car je zatražio da Eutropije stvori kratko i svima razumljivo djelo koje bi podsjetilo na nekadašnje rimske vojne uspjehe. Autor je djelo napisao objektivno, jasno i jednostavnim stilom. U srednjem vijeku Eutropijevo djelo bilo je jedno od najpopularnijih antičkih djela.

<sup>1</sup> Prijevod je načinjen na temelju latinskoga izdanja: J. S. Watson, *Eutropius Breviarium ab urbe condita*, Leipzig: Teubner, 1887, dostupno na <http://www.forumromanum.org/literature/eutropius/text1.html>.

## Breviarium ab Urbe condita, liber primus

1. Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Silviae, Vestalis virginis, filius et, quantum putatus est, Martis cum Remo fratre uno partu editus est. Is cum inter pastores latrocinaretur, decem et octo annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit XI Kal. Maias, Olympiadis sextae anno tertio, post Troiae excidium, ut qui plurimum minimumque tradunt, anno trecentesimo nonagesimo quarto.

2. Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec fere egit. Multitudinem finitimorum in civitatem recepit, centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores nominavit propter senectutem. Tum, cum uxores ipse et populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbi Romae nationes atque earum virgines rapuit. Commotis bellis propter raptarum iniuriam Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes. Haec omnia oppida urbem cingunt. Et cum orta subito tempestate non comparuisset, anno regni tricesimo septimo ad deos transisse creditus est et consecratus. Deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt et his regnantibus annus unus completus est.

3. Postea Numa Pompilius rex creatus est, qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus civitati quam Romulus profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur, et annum descripsit in decem menses prius sine aliqua supputatione confusum, et infinita Romae sacra ac templa constituit. Morbo decessit quadragesimo et tertio imperii anno.

4. Huic successit Tullus Hostilius. Hic bella reparavit, Albanos vicit, qui ab urbe Roma duodecimo miliario sunt, Veientes et Fidenates, quorum alii sexto miliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit, urbem ampliavit, adiecto Caelio monte. Cum triginta et duos annos regnasset, fulmine ictus cum domo sua arsit.

5. Post hunc Ancus Marcius, Numae ex filia nepos, suscepit imperium. Contra Latinos dimicavit, Aventinum montem civitati adiecit et Janiculum, apud ostium Tiberis civitatem supra mare sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit. Vicesimo et quarto anno imperii morbo periit.

## Kratak prikaz povijesti od osnutka Grada prva knjiga<sup>1</sup>

1. Rimsko Carstvo počinje s Romulom, sinom Reje Silvije, vestalske djevice i, kako se misli, Marsa. Romul je rođen istovremeno s bratom Remom. Od Rimskoga Carstva ljudsko sjećanje jedva da pamti ijedno koje je u svojim počecima bilo manje ili ijedno koje je širenjem po cijelom svijetu postalo veće. Romul je, kad je živio kao razbojnik među pastirima, u osamnaestoj godini života utemeljio malen grad na brežuljku Palatinu, jedanaest dana prije svibanjskih kalenda, treće godine šeste olimpijade, kako više-manje pripovijedaju, 394. godine nakon propasti Troje.

2. Nakon što je utemeljen grad, koji je po svojem imenu nazvao Rim, otprilike je ovako učinio: primio je mnoštvo susjeda u grad, izabrao je stotinu među starijima, kako bi sve radio u skladu s njihovim savjetima, a nazvao ih je senatorima zbog starosti. Tada, budući da on i njegov narod nisu imali žena, pozvao je na gledanje igara narode susjedne gradu Rimu i oteo je njihove djevojke. Došlo je do ratova zbog nepravde nad otetima te je Romul pobijedio Ceninjane, Antemnjanane, Krustumnjane, Sabinjane, Fidenjane i Vejane. Sve te utvrde okružuju grad. Nakon što je iznenada nastala oluja, a Romul se više nije pojavio, vjerovalo se da je prešao k bogovima 37. godine vladavine te ga se otad štuje kao božanstvo. Zatim su u Rimu vladali senatori, svaki po pet dana i tako je uz njihovu vladavinu završena jedna godina.

3. Nakon toga za kralja je izabran Numa Pompilije, koji nije vodio niti jedan rat, ali nije državi koristio manje od Romula. Dao je Rimljanima zakone i običaje jer ih se zbog navike ratovanja već smatralo razbojnicima i poludivljacima, a godinu koja je prije u nedostatku računanja bila zbrkana podijelio je na deset mjeseci. Utemeljio je u Rimu bezbrojne svetinje i hramove. Umro je od bolesti, u 43. godini vladavine.

4. Njega je naslijedio Tul Hostilije. On je ponovno pokrenuo ratove, pobijedio je Albane koji obitavaju dvanaest milja od Rima, a Vejane i Fidenjane, od kojih se jedni nalaze na šest milja, a drugi na osamnaest milja od Rima, nadvladao je u ratu i povećao je grad dodavši brežuljak Celij. Nakon što je vladao trideset dvije godine, udario ga je grom i izgorio je zajedno sa svojom kućom.

5. Poslije njega vlast je preuzeo Anko Marcije, unuk Nume po kćeri. Ratovao je protiv Latina, dodao je gradu brežuljke Aventin i Janikul, utemeljio je grad nad morem na ušću rijeke Tiber šesnaest milja udaljen od grada Rima. U 24. godini vladavine umro je od bolesti.

6. Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. Hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. Vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum sublatum isdem urbis Romae territorio iunxit, primusque triumphans urbem intravit. Muros fecit et cloacas, Capitolium inchoavit. Tricesimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius, cui ipse successerat.

7. Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. Hic quoque Sabinos subegit, montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, urbi adiunxit, fossas circum murum duxit. Primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIII milia civium Romanorum cum his, qui in agris erant. Occisus est scelere generi sui Tarquinii Superbi, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

8. L. Tarquinius Superbus, septimus atque ultimus regum, Volscos, quae gens ad Campaniam euntibus non longe ab urbe est, vicit, Gabios civitatem et Suessam Pometiam subegit, cum Tuscis pacem fecit et templum Jovis in Capitolio aedificavit. Postea Ardeam oppugnans, in octavo decimo miliario ab urbe Roma positam civitatem, imperium perdidit. Nam cum filius eius, et ipse Tarquinius iunior, nobilissimam feminam Lucretiam eandemque pudicissimam, Collatini uxorem, stuprasset

6. Zatim je kraljevstvo preuzeo Tarkvinije Prisko. On je udvostručio broj senatora, postavio je trkalište za konje<sup>2</sup> u Rimu, utemeljio je Rimske igre<sup>3</sup> koje traju do našeg vremena. Također, pobijedio je Sabinjane i dodao je teritoriju grada Rima velike dijelove zemlje koje je njima oduzeo te je prvi ušao u grad u trijumfu.<sup>4</sup> Sagradio je zidine i podzemne kanale i započeo je Kapitolij. U 38. godini vladavine ubili su ga sinovi Anka Marcija, onog kralja kojeg je sam naslijedio.

7. Poslije njega vlast je preuzeo Servije Tulije, sin plemenite žene, a ipak zarobljenice i sluškinje.<sup>5</sup> I on je pokorio Sabinjane i dodao je gradu tri brežuljka Kvirinal, Viminal i Eskvilin. Oko zidina je napravio jarke. Prvi je zapovjedio procjenu imetka svih stanovnika, koja je do tad bila nepoznata u svijetu. Za vrijeme njegove vladavine, kada su svi stanovnici bili zahvaćeni procjenom imetka, Rim je brojao osamdeset tri tisuće građana skupa s onima koji su živjeli na selu. Zločinački su ga ubili zet Tarkvinije Oholi, sin onog kralja kojeg je sam naslijedio i kćerka, koja je bila Tarkvinijeva žena.

8. Lucije Tarkvinije Oholi<sup>6</sup> sedmi i posljednji od kraljeva, pobijedio je Volščane, narod koji se nalazi nedaleko od grada kad se ide prema Kampaniji. Podčinio je gradove Gabij i Svesu Pomeciju, sklopio je mir s Etruščanima i sagradio hram Jupiteru na Kapitoliju. Nakon toga, osvajajući Ardeju, grad smješten osamnaest milja od grada Rima, izgubio je vlast. Naime, kad je njegov sin, i sam Tarkvinije, mlađi, silovao Lukreciju,<sup>7</sup> ženu vrlo plemenitu i isto tako vrlo čednu, Kolatinovu suprugu,

<sup>2</sup> *Circus maximus* bio je najveća građevina u Rimu. Služio je za održavanje natjecanja, igara i festivala.

<sup>3</sup> Rimske igre bile su najstarije igre grada Rima u kojima su se natjecatelji utrkivali u kolima na konjima. Izvorno rimske igre slavile su boga Jupitera i održavale su se u čast pobjedničkog trijumfa generala. U početku su trajale samo jedan dan, ali se s vremenom njihovo trajanje produžilo te su u doba Cicerona trajale punih petnaest dana.

<sup>4</sup> Trijumf je slavljenička povorka koja je bila najveća čast ukazana pobjedničkom generalu u Rimskoj Republici, bio je to vrhunac karijere rimskog aristokrata. Trijumfe je odobrio i platio Senat. Za trijumf u republikanskim vremenima od čovjeka se tražilo da bude *magistrat cum imperio* (s vrhovnom i neovisnom vlašću) koji je pobijedio u velikoj kopnenoj ili pomorskoj bitci u regiji koja se smatra njegovom provincijom, ubivši najmanje 5000 neprijatelja i okončavši rat.

<sup>5</sup> Majka Servija Tulija zvala se Krizija. Bila je robinja kraljice Tanakvile, supruge Tarkvinija Priska. Servije je rođen i odrastao u kraljevskoj palači. Tanakvila je navodno imala moć proricanja te je predviđela uspjeh Servija i uvjerila Tarkvinija da uda kćer za Servija. Kad je Tarkvinije ubijen, Servije je uz pomoć Tanakvile preuzeo kraljevsku vlast.

<sup>6</sup> Nazvan je Oholi zbog ponašanja. Jedna od njegovih prvih odluka bila je ukidanje prava koje je Servije Tulije dao plebejcima. Zapovjedio je da se ubiju senatori kojima ne vjeruje, a dao je protjerati one čije je bogatstvo želio za sebe. Okružio se tjelohraniteljima tako da mu je bilo omogućeno da radi što god želi.

<sup>7</sup> Tit Livije donosi priču o silovanju Lukrecije. Skupina rimskih mladića jedne se večeri počne hvaliti čija je žena najbolja, na što jedan od njih, Tarkvinije Kolatin predloži da odu kući i provjere što im žene rade te će tako dokazati čija je žena najbolja. Otkrili su da se sve žene zabavljaju, osim Lukrecije koju su zatekli okruženu služavkama kako radi za tkalačkim stanom. Za vrijeme tog posjeta Sekst Tarkvinije osjetio je fatalnu strast prema Lukreciji te je nakon nekoliko dana odjahao k njezinoj kući. Nakon što je ponovo bio pristojno ugošćen, ušao je u njezinu sobu i prijeteci joj nožem, zatražio je da mu se poda. Kad je tom prijetnjom smrću nije uspio nagovoriti, zaprijetio je da će ju obečastiti, ubit će i nju i roba pa će izgledati kao da ju je zatekao u najnečasnijem obliku preljuba. Suočavajući se s time Lukrecija se podala, ali čim se Tarkvinije vratio u Ardeju, pozvala je supruga i oca, ispričala im je što se dogodilo te se ubila.

eaque de iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. Propter quam causam Brutus, parens et ipse Tarquinius, populum concitavit et Tarquinio ademit imperium. Mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit; veniensque ad urbem rex portis clausis exclusus est, cumque imperasset annos quattuor et viginti cum uxore et liberis suis fugit. Ita Romae regnatum est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum adhuc Roma, ubi plurimum, vix usque ad quintum decimum miliarium possideret.

9. Hinc consules coepere, pro uno rege duo, hac causa creati, ut, si unus malus esse voluisset, alter eum, habens potestatem similem, coerceret. Et placuit, ne imperium longius quam annum haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent futuros esse privatos. Fuerunt igitur anno primo ab expulsis regibus consules L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Collatinus, maritus Lucretiae. Sed Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. Placuerat enim, ne quisquam in urbe remaneret, qui Tarquinius vocaretur. Ergo accepto omni patrimonio suo ex urbe migravit, et loco ipsius factus est L. Valerius Publicola consul. Commovit tamen bellum urbi Romae rex Tarquinius, qui fuerat expulsus, et collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit.

10. In prima pugna Brutus consul et Arruns, Tarquinius filius, in vicem se occiderunt, Romani tamen ex ea pugna victores recesserunt. Brutum matronae Romanae, defensorem pudicitiae suae, quasi communem patrem per annum luxerunt. Valerius Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit, Lucretiae patrem, quo morbo mortuo iterum Horatium Pulvillum collegam sibi sumpsit. Ita primus annus quinque consules habuit, cum Tarquinius Collatinus propter nomen urbe cessisset, Brutus in proelio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset.

11. Secundo quoque anno iterum Tarquinius ut reciperetur in regnum bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsenna, Tusciae rege, et Romam paene cepit. Verum tum quoque victus est. Tertio anno post reges exactos Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum neque ei Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae civitas non longe ab urbe est, atque ibi per quattuordecim annos privatus cum uxore consenuit. Quarto anno post reges exactos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt et de his triumphatum est. Quinto anno L. Valerius ille, Bruti collega et quater consul, fataliter mortuus est, adeo pauper, ut, collatis a populo nummis, sumptum habuerit sepulturae. Quem matronae sicuti Brutum annum luxerunt.

ona se zbog te nepravde potužila mužu, ocu i prijateljima te se pred svima ubila. Zbog toga je Brut,<sup>8</sup> i sam rođak Tarkvinijev, pobunio narod i uzeo Tarkviniju vlast. Uskoro je i vojska koja je sa samim kraljem napadala Ardeju napustila Tarkvinija. Kad je došao do grada, kralj nije pušten unutra – vrata su bila zatvorena. Iako je vladao dvadeset četiri godine, pobjegao je sa suprugom i djecom. Na taj način je sedam kraljeva vladalo u Rimu dvjesto četrdeset tri godine za koje je vrijeme Rim, ako uzmemo najviše u obzir, zauzimao jedva do pedeset milja.

9. Od tada su počeli vladati konzuli – umjesto jednog kralja po dva konzula. Zbog toga su se birala dva konzula, ako bi jedan htio počiniti zlo, da ga drugi, imajući sličnu moć, zaustavi. Bilo je dogovoreno da nemaju vlast duže od jedne godine, kako ne bi postali drski kroz dugotrajnu moć, nego da uvijek budu odgovorni službenici, kad znaju da će nakon godinu dana opet biti privatne osobe. Dakle, prve godine nakon protjerivanja kraljeva konzuli su bili Lucije Junije Brut, koji je uložio najveći trud da se Tarkvinije otjera, i Tarkvinije Kolatin, Lukrecijin suprug. Ali Tarkviniju Kolatinu je smjesta oduzeta čast. Naime, bilo je dogovoreno da u gradu ne ostane nitko tko se zove Tarkvinije. Stoga je otišao iz grada, nakon što je primio sve što je naslijedio, i na njegovo mjesto za konzula je izabran Lucije Valerije Publikola. Kralj Tarkvinije koji je bio protjeran nametnuo je rat gradu Rimu i sakupivši mnogo plemena, borio se kako bi se mogao vratiti na kraljevsku čast.

10. U prvoj bitci su konzuli Brut i Arunt sin Tarkvinija, jedan drugog ubili: ipak Rimljani su izašli iz te bitke kao pobjednici. Rimske matrone oplakivale su čitavu godinu Bruta, branitelja njihove čednosti, kao zajedničkog oca. Valerije Publikola izabrao si je za kolegu Spurija Lukrecija Tricipitina, oca Lukrecije, a kad je ovaj umro od bolesti, drugi put je za kolegu uzeo Horacija Pulvina. I tako je prva godina brojala pet konzula – budući da je Tarkvinije Kolatin zbog imena otišao iz grada, Brut poginuo u bitci, a Spurije Lukrecije umro od bolesti.

11. I druge godine Tarkvinije je po drugi put s namjerom da se vrati na vlast zaratio s Rimljanima, a pomoć mu je pružio Porsena, kralj Etrurije, i skoro zauzeo Rim. Ipak i tada je bio pobijeden. Treće godine nakon protjerivanja kraljeva, Tarkvinije se, budući da nije mogao biti primljen u kraljevstvo, a Porsena, koji je sklopio mir s Rimljanima, nije mu htio pružiti pomoć, preselio u Tuskul,<sup>9</sup> grad koji nije daleko od Rima te je ondje živio četrnaest godina ne baveći se politikom i ostario je sa svojom suprugom. Četvrte godine nakon protjerivanja kraljeva Sabinjani su zaratili s Rimljanima, pobijedeni su i slavio se trijumf nad njima. Pete godine onaj Lucije Valerije, Brutov kolega i četvrti put konzul, umro je prirodnom smrću, toliko siromašan da je pokopan o javnom trošku tek kad je novac za sprovod prikupljen u narodu. Njega su matrone, kao i Bruta, oplakivale cijele godine.

<sup>8</sup> Brut je bio sin Marka Junija i Tarkvinije, druge kćeri Tarkvinija Oholog.

<sup>9</sup> Tuskul je bio omiljeno boravište rimske aristokracije.

12. Nono anno post reges exactos, cum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior quam consulatus. Eodem anno etiam magister equitum factus est, qui dictatori obsequeretur. Neque quicquam similis potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octavianus, de quo postea dicemus, et ante eum C. Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnaverint. Dictator autem Romae primus fuit T. Larcus, magister equitum primus Sp. Cassius.

13. Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus Romae fecit, tamquam a senatu atque consulibus premeretur. Tum et ipse sibi tribunus plebis quasi proprios iudices et defensores creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.

14. Sequenti anno Volsci contra Romanos bellum reparaverunt, et victi acie etiam Coriolos civitatem, quam habebant optimam, perdidit.

15. Octavo decimo anno postquam reges eiecti erant expulsus ex urbe Q. Marcius, dux Romanus, qui Coriolos cepit, Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus et auxilia contra Romanos accepit. Romanos saepe vicit, usque ad quintum miliarium urbis accessit, oppugnaturus etiam patriam suam, legatis qui pacem petebant, repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et deprecatione superatus removit exercitum. Atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

16. C. Fabio et L. Virginio consulibus trecenti nobiles homines, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum. Itaque profecti, omnes nobiles et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent, in proelio conciderunt. Unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam. Post haec census in urbe habitus est et inventa sunt civium capita CXVII milia CCCXIX.

17. Sequenti anno cum in Algido monte ab urbe duodecimo ferme miliario Romanus obsideretur exercitus, L. Quintus Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quattuor iugerum possidens manibus suis colebat. Is cum in opere et arans esset inventus, sudore deterso togam praetextam accepit et caesis hostibus liberavit exercitum.

18. Anno trecentesimo et altero ab urbe condita imperium consulare cessavit et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem habent, decemviri nominati. Sed cum primo anno bene egissent, secundo unus ex his, Ap. Claudius, Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militarat, filiam virginem corrumpere voluit; quam pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus ad milites movit tumultum. Sublata est decemviris potestas ipsique damnati sunt.



12. Devete godine nakon što su kraljevi protjerani, Tarkvinijev zet bio je okupio veliku vojsku kako bi osvetio nepravdu nanесenu tastu. Nastao je novi oblik vladavine koji se zove diktatura, vladavina моćnija od konzulata. Iste godine izabran je i zapovjednik konjice, koji je bio podloжан diktatoru. I ništa se ne može nazvati sličnijim ovoj carskoj moći koju sada uživa Vaša Blagost od drevne diktature, ponajviše jer su također August Oktavijan, o kojem ćemo kasnije govoriti, i Gaj Cezar prije njega, vladali pod imenom i službom diktature. Prvi diktator u Rimu bio je Tit Larcije, a prvi zapovjednik konjice Spuriје Kasije.

13. Šesnaeste godine nakon protjerivanja kraljeva narod je podigao ustanak u Rimu, pod opužbom da je potlačen od senata i konzula. Tada je narod sam sebi izabrao pučke tribune kao vlastite suce i branitelje, kako bi mogao biti siguran protiv senata i konzula.

14. Sljedeće godine Volščani su iznova zaratili protiv Rimljana i, pobijeđeni u bitci, izgubili su grad Korioli, najznamenitiji koji su imali.

15. Osamnaeste godine nakon što su kraljevi bili protjerani, iz grada je izbačen Kvint Marcije, rimski vođa koji je zauzeo Korirole, grad Volščana. Rasrdio se, požurio k Volščanima i prihvatio njihovu pomoć protiv Rimljana. Više puta je pobijedio Rimljane i došao pet milja nadomak grada. Odbivši poslanike koji su tražili mir, nakanio se boriti i u svom rodnom gradu da mu nisu iz grada došle majka Veturija i supruga Volumnija, te je svladan njihovim plaćem i molbama raspustio vojsku. On je bio drugi nakon Tarkvinija koji je poveo vojnike protiv svoje domovine.

16. Za vrijeme konzulovanja Gaja Fabija i Lucija Virginija, tristo plemenitih ljudi koji su podrijetlom bili iz obitelji Fabija, sami su pokrenuli rat protiv Vejana, obećavajući senatu i narodu da će cijelu bitku završiti sami. I tako se zaptivši, svi plemići i oni pojedinci koji su trebali biti vođe velikih vojski, poginuli su u bitci. Iz cijele toliko velike obitelji ostao je samo jedan član koji zbog dječaćkih godina nije mogao ići u rat. Nakon toga u gradu je napravljen popis stanovništva i izbrojano je stosedamnaest tisuća i tristodevetnaest glava građana.

17. Sljedeće godine, budući da je na brdu Algidu, gotovo dvanaest milja od grada, rimska vojska bila pod opsadom, za diktatora je izabran Lucije Kvincije Cincinat, koji je imao četiri jutra zemlje i obrađivao ju je vlastitim rukama. On, pošto je pronađen u poslu kako ore, obrisao je znoj, uzeo svoju togu s grimiznim rubom i poubijavši neprijatelje oslobodio je vojsku.

18. Godine 302. od osnutka grada popustila je konzulska vladavina i umjesto dva konzula izabrano ih je deset. Oni su imali najvišu moć i nazvani su decemviri. Ali premda su se prve godine dobro ponašali, druge godine jedan od njih, Apije Klaudije, htio je obeščastiti djevicu, kćer nekog Virginija koji je na brdu Algid časno ratovao protiv Latina. Nju je otac ubio kako bi spriječio sramotu koju bi nanio decemvir i kad se vratio k vojnicima, digao je ustanak. Decemvirima je oduzeta vlast i bili su kažnjeni.

19. Anno trecentesimo et quinto decimo ab urbe condita Fidenates contra Romanos rebellaverunt. Auxilium his praestabant Veientes et rex Veientium Tolumnius. Quae ambae civitates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Vei octavo decimo miliario absint. Coniunxerunt se his et Volsci. Sed Mam. Aemilio dictatore et L. Quintio Cincinnato magistro equitum victi etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

20. Post viginti deinde annos Veientani rebellaverunt. Dictator contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit acie, mox etiam civitatem diu obsidens cepit, antiquissimam Italiaeque ditissimam. Post eam cepit et Faliscos, non minus nobilem civitatem. Sed commota est ei invidia, quasi praedam male divisisset, damnatusque ob eam causam et expulsus civitate. Statim Galli Senones ad urbem venerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti etiam urbem occupaverunt. Neque defendi quicquam nisi Capitolium potuit; quod cum diu obsedissent et iam Romani fame laborarent, accepto auro ne Capitolium obsiderent, recesserunt. Sed a Camillo, qui in vicina civitate exulabat, Gallis superventum est gravissimeque victi sunt. Postea tamen etiam secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae ceperant, militaria signa revocaret. Ita tertio triumphans urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor.

19. Godine 315. od osnutka grada Fidenjani su se pobunili protiv Rimljana. Vejani su im pružili pomoć, kao i kralj Vejana Tolumnije. Ta dva grada su tako blizu gradu Rimu, da je Fidena udaljena šest milja, a Veja osamnaest milja. Njima su se pridružili i Volščani. Ali dok je diktator bio Mamerko Emilije, a Lucije Kvincije Cincinat zapovjednik konjaništva, pobijeđeni su te su izgubili kralja. Fidena je osvojena i uništena.

20. Kad je prošlo dvadeset godina Vejani su se pobunili. Protiv njih poslan je diktator Furije Kamilo, koji ih je najprije pobijedio u bitci, a zatim je nakon duge opsade zauzeo njihov grad, vrlo star i bogat grad u Italiji. Nakon toga zauzeo je Falerije, grad jednako ugledan. Ali ubrzo je postao omražen pod optužbom da je nepravedno podijelio plijen te je zbog toga osuđen i izbačen iz grada. Zatim su Gali Senonci došli do grada, svladali Rimljane, progonili ih do jedanaestog miljokaza do rijeke Alije i čak zauzeli grad. Nijedan dio grada se nije mogao braniti osim Kapitolija. S obzirom na to da su ga dugo opsjedali Rimljani su patili zbog gladi. Uzevši zlato kako ne bi opsjedali Kapitolij, Gali su se povukli. Ali Kamilo, koji je bio protjeran u susjedni grad, iznenada ih je presreo i Gali su teško poraženi. Poslije ih je Kamilo tako progonio i pobio da su zlato koje im je bilo dano i, sav vojni plijen, koji su osvojili, vratili natrag. I na taj način Kamilo je po treći put trijumfirajući ušao u grad i nazvan je drugim Romulom, kao da je i sam utemeljitelj domovine.

